

HEGEDŰS IMRE JÁNOS
Fáklya és üszök

Búcsú Monoszló Dezsőtől

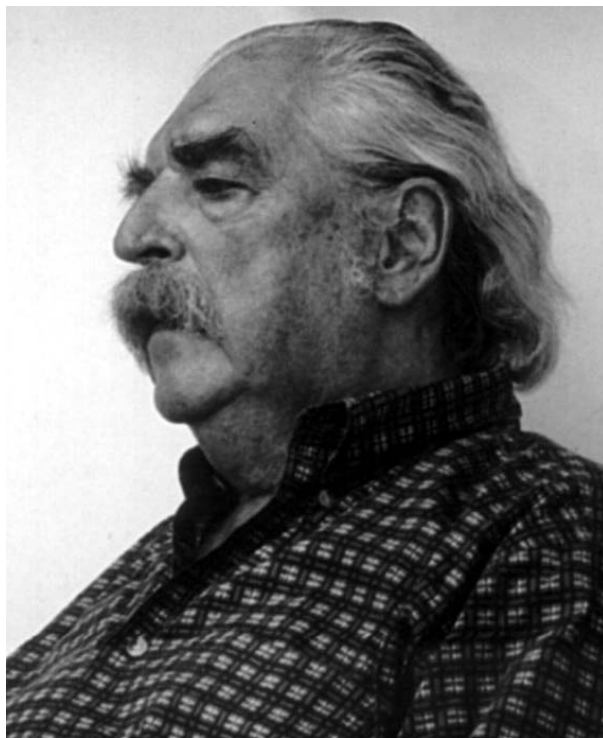
Rendre költöznek az örökkévalóságba a Nyugatra menekült nagyok, nem is olyan rég temettük Faludy Györgyöt, valamivel később Határ Győzöt, és most itt, Bécsben szegényebbek lettünk egy magyar íróval, baráttal, (ivó)cimborával: május elsején jobblétre szenderült Monoszló Dezső.

A mindig szépítő, eufémiára hajló köznyelv használja a „szenderült” szót, de te, Dezső, bizonyára tiltakoznál ellene, hisz egész életed egyetlen, égre harsogó, hatalmas kiáltás volt, protestáltál mindenfajta diszkrimináció ellen, a közepszerűség és a provinciálizmus ellen, zsigeri szinten gyűlölted a diktatúrát, természeted ellen való volt a konformizmus, maró-lúg volt a szavad, ha farizeus szemforgatókról beszéltél, még életed kényszerű kompromisszumai is fájtak neked belül, nagyon.

Ha valaki úgy él, ahogy Te éltél, Dezső, annak a halál sem idegen. Komázttal vele éppen eleget, alig van munkád, versed, novellád, regényed, amelyeknek már a címében ne volna ott a „halál” szó, úgy figuráltál a kaszással, mint keresztkomád, Tamási Áron (nagyobbik lányodat ő tartotta keresztvíz alá) góbé hősei. Kalandos életed egyik nagy eseménye volt, amikor megismerkedtél Farkaslaka fiával, s mikor nekünk, olvasóidnak, barátaidnak Bécsben órák hosszat mesélted viselt dolgaitokat, gyakran idéztél Áronkát: „*Ebben az országban ketten tudtunk szépen inni, én, és – itt egy nagy szünetet tartott – Dezső.*”

Páratlan gazdagságú életanyagod följosogított arra, hogy szabadosabban élj, mint más földi halandó, de erre a szabadosságra szükséged volt, különben megfulladtak volna nagy témáid. Emberként, (élet)művészként köztes lény voltál, az élet és a halál, a múlt és a jövő határán tőprengtél, morfondíroztál, dörmögtél bajszad alatt az emberi fajzat természetéről, létállapotáról, akiről még Madáchnak se sikerült eldönteni, sár vagy arany, fáklya vagy üszök?

Minden emberi nagyság és minden emberi gyarlóság ott gomolygott, fortyogott, rotyogott körülötled, de bizonyára belül, a lélekben, tudatban, jellemben is, ördögsvárú démonok és rezedaillesátú angyalok (mennyire szeretted Dsidát!) kísérték utadon.



„*Valahol az időt és a teret össze kell mosni*” – mondottad egyik interjúdban, s joggal, mert ennek voltál a nagymestere. Amiképpen Te a Kárpát-medencében és a Balkánon (Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Ausztria) bolyongtál, akképpen közlekednek alakjaid, novella- s regényhőseid a való és a szürreális világ között, átváltoznak, kiüresednek, majd feltöltődnek, hogy gondolatná, sejtlemkévé, emlék- és rémképekké válhassanak. A köztes állapot a legnagyobb témád, örvénylések, nyugtalanság, visszhangos rejtelmek, kongó mélységek, hirtelen magasságok töltik ki tereidet. Nem öncélú mitizálás, nem divatos modernkedés stílusművészeted, a borzalmas huszadik század történelmét teremtetted újra, amely kegyetlenül elbánt veled. De Te a rejtőzködés nagymestere voltál, nem fizikai mivoltodban rejtőztél el, hanem saját mondataidban, eseményszöveiseid szurdokaiban, és ez annyira sikerült, hogy *A milliomos halála* regényedet, megcsonkítva bár, de a prágai tavaszt követő esztendőben, 1969-ben kiadták Csehszlovákiában. Furcsa és szinte hihetetlen: a szovjet tankok dübörgése még el sem halkult, s megjelent egy olyan könyv, amelyik koncepciók perekről, megsemmisítő munkatáborokról, a börtönök szörnyűségeiről, kilakoltatásokról, ártatlan emberek elhurcolásáról szólt.

Mégis, mégis szerencsés csillagzat alatt születted, Dezső!

Miközben a *Csak egyszer élünk* (verseskötet cím 1959-ből!) jelszavával Ady-módra élted a „*megnőtt életet*”, nagyszerű Asszonyok vigyáztak Rád, soha nem egyedül „*fogtad ceruzádat*” (J. A.). Láttuk és sokszor megcsodáltuk itt, Bécsben második, fiatal, szép színésznő feleségedet, Keresztényi Katalint, aki virrasztó gonddal végezte munkáid fordítását, ajtózott, kilincselte, hogy neved mindenhol megismerjék, újságok, folyóiratok, rádióadók szerkesztőségeinek ajtain kopogott, hogy írásaidat elhelyezze, s ami a legfőbb: megszállottan hitt a tehetségedben, nála nélkül nem teljesedett volna ki ilyen gazdagra az életműved. Előtted jóval korábban, fájdalmas-fiatalon ment el Kati, de bizonyára ott, túl is készíti számodra azt a műhelyt, ahol földi-emberi színjátékok után a mennyeit is lejátszhatod. Hasonlatos lesz az a lentihez, de Te – feltétezzük – a kegyetlen, a tragikus szerelem szirénhangjára figyelsz majd ott is, s nem fogod árbocoszlophoz kötni magad, miképpen azt Odüsszeusz tette.

Csak a férfijogú szerelmet ismerted, Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* kemény imperatívuszát szó szerint értelmezted, Szinbádként osztogattad a kegyet, s mindig volt önfeláldozó nő, asszonyi lélek, aki elfogadta azt, s mi, akik ismertük életedet, töprenghetünk, az önfeláldozó vagy az áldozatot elfogadó boldogsága (boldogtalansága?) volt-e nagyobb.

Látod, Dezső, ez is része a Te reinkarnációdnak, úgy beszéllek, úgy beszélünk hozzád, mintha semmi sem történt volna, mintha most is elhúznád a borospohár fölött jobb oldalra mindig derűs, mindig mosolygós arcod, és mondanád, mondanád azt, hogy fáklya és üszök az ember, vigyázzatok barátaim, mert vízmosásos, kőgörgeteges horhosban menetelünk, mégis szép, mégis veszettül szép az élet.

Igen, szerencsés csillagzat alatt születted, Dezső!

Dűsgazdag, nagypolgári családod elhalmozott kezdetben anyagi s szellemi javakkal, Budán szület-

tél, ahol – Máraitól tudjuk – élni világnézet. Ezt a szellemi nívót megőrizted pokoljárásod minden állomásán, menetoszlopban, fogolytáborban, deportálásban; európai horizontú műveltség, tudásod óvott az elsilányosodástól, amikor bányába kerültél kényszermunkára, arra kértek bányásztársaid, inkább ne dolgozzál, csak mesélj nekik.

Elpusztíthatatlannak tűnő fizikumod, erős alkatod ráadásaként kaptad, alig ismerted a fáradtságot, se dohány, se ital, se átvirrasztott éjszakák nem ártottak, kökemény voltál idős korodban is.

S a harmadik, talán legnagyobb ajándék: úgy maradt meg robosztus egykoron daliás természetben a gyermeki lélek, mint nagy elődödben és druszádban, Kosztolányi Dezsőben, akit egyik eszményképednek nevezted, bizonyára azért tudtál kicsiknek is jó verseket írni, *Vadlúdtermő ritka fa* (1966) kötetedet örömmel veszi kézbe ma is ifjú és öreg.

Egyedül itt, ezekben a gyermekversekben nincs dilemma, teljesen egyértelmű, hogy fáklya és nem üszök az ember lelke. Kegyelmi állapotnak nevezted a versírást (felnőtteknek szánt köteted is jelent meg legalább egy tucatnyi), teljesen más erők munkáltak benned itt, mint prózaírás közben. Saját magad (és a világ) gyógyírjának tartottad a lírát, a „*képpé vált gondolatot*” (*Dominó*) a novellák, a regények, esszék fölé helyezted, bizonyára azért, mert azokkal át tudtad törni a kor zúzmara falát, ami által egy tisztább, verőfényesebb világba jutottál.

Nincs igényes alkotó a XX. században, akit ne kínozott volna a kétely, a bizonytalanság, Pilinszky

kínja-gondja: megváltható-e az ember, tehet-e valamit a művész ilyen miazmás korban a világ javulásáért, gyógyításáért. Nem álltál be, Dezső, a nagy kételkedők közé, hanem – amikor gondolati vizsgálódásaid zsákutcába futottak – az érzelmek burkába, szférájába fészkelted be magad. Tudtad, szubjektív lény az ember, „*mindenkiben*



Kopač Mária grafikája

különböző ugyanannak a pillanatnak a története”, s ez buktatja a rideg rációt, a spekulatív filozófiai csűrís-csavarást. Az érzelmek soha nem távolodnak el olyan mértékben az emberi természettől, mint a gondolatok.

Magyar író maradtál Bécsben! Nem kis teljesítmény. A császárváros nagyobb olvasztótégely volt mindig, mint Ohio bányái, Detroit gyárai, New York körengetege, emberdzsungele, ezért, aki csak tehet, továbbmenekült, de Te itt maradtál egyedüli „nagyvadnak”, jól érezted magad a Burg árnyékában, élvezted az előnyeit, de a csapdát, hogy német nyelvű író legyél, elkerülted. Hited, nyakasságod, túlzó önbizalmod segített ebben? A világ legtermészetesebb hangján jelentetted ki: rég meg kellett volna adni neked az irodalmi Nobel-díjat.

A Bécsi Napló szerkesztőségében, ahol legtöbbször találkoztunk, vívtad szívósan kitartó harcodat a dilettantizmus ellen. A nyugati életmód, életvitel általában másodrendű munkának, hétvégi barkácsolásnak tartja az írást, de Te tudtad, egész embert kíván a toll, Te voltál közülünk az egyetlen, aki pil-

lanatra sem tágítottál a kaptafától. Aki eladta lelkét az ördögnek – mondogattad –, az ne kacsintgasson árnyékos lugasok felé.

Nem települtél haza a váltás után se. Volt benned valamilyen nehezen megfejthető másság, amely mindenkitől megkülönböztetett. A Nyugat első nemzedékeivel indultál hajdan, aztán jugoszláv, szlovák, cseh, német-osztrák írók társaságában műfordítóként, szerkesztőként dolgoztál, Bécsben – zajos magánéleted ellenére – szellemi remeteként éltél. S milyen bámulatos: árnyalati hatások nélkül vészeltél át mindent. Egyedül önmagadra hasonlítottál, az Ego volt számodra a csigahéj, a korallsziget, lényegében minden sorod, mondatod rólad szól, lírai és prózai önvallomás-sorozat az életmű.

Egyetlen egy kívülről jött, a külső világban gyökeredző jelző tapad majd a nevedhez. Ha beszélsz rólad az utókor, úgy kezdi majd a történetet:

Volt egyszer, hol nem volt egy bécsi író...

Sírfeliratként álljon itt a *Caligula-bár* (1990) kötetedből *Hihetetlen* című, már a mostani, a túlvilági léted felé pillantó versed.

MONOSZLÓY DEZSŐ

Hihetetlen

*Hihetetlen, hogy nem leszünk,
szeretetünk is elmúlik velünk,
pedig marad a tűz, a víz, az ég,
gyűlölet, kéj is, épp elég
jóság is lesz és szerelem,
csak nem benned és nem velem.*

*Hihetetlen, hogy nem leszünk,
szájunk, szívünk, fejünk, kezünk
részekre hull, szétporlad, összeolvad,
miközben a bolygók tovább forognak.
Nappal és éjjel bukfence fordul,
de mi többé nem tudunk magunkról.*